

KIVIRISTID

AAVERE KIVIRIST

Meie rajooni keskaegsete kirikute juures paiknevatel kalmistutel on säilinud mõningaid paekivist rõngasriste, mis on võetud oma dekoratiivse kuju ja hoolika väljatöötuse tõttu kunstimälestistena riikliku kaitse alla. Valdav enamik neid kiviriste on raiutud XVII sajandil ja püstitatud eesti talupoegade haudadele.

Kõige enam kiviriste on säilinud Viru-Nigula kirikuaias, kus riikliku kaitse alla kuuluvad viis rõngasristi ja üks ingliskujuline paerist. Peale nende kaunistavad seda vana kalmistut veel mitu massiivset kiviristi.

Väike-Maarja kirikuaias on kaitse all üks rõngasrist, teisest on säilinud ainult alumine osa. Kolmas rist kirikust kirde pool on maetud mulla alla, ulatudes ülemist serva pidi pisut maapinnale. Kaitse alla kuuluvad veel kaks rõngasristi Viru-Jaagumäe ning üks rist Kadriinas, Ilumäel ja Haljalas.

Enamik nendele ristidele raiutud kirju on tänapäevani loeta-

vad. Nii puhkavad Viru-Nigula kiviristide all Unnise Toomas ja tema naine (1510), Luika Jaak, tema naine, Luika Tõnis (1655), Hans Johanson, Gustas, Jüri (1691). Väike-Maarja rõngasristi alla on maetud Mükkli Madis Vistla külast 1718. aastal.

Hoopis vähem teame nendest kiviristidest, mis asuvad väljaspool kalmistuid. Et nendel puuduvad igaüksugused kirjad või aastarvud, siis on rahvas ristide olemasolu põhjendanud arvukate legendidega. Nii räägitakse Tapa—Rakvere maantee ääres asuva Hulja kiviristi kohta mitmesuguseid variatsioonid: Põhjasõja ajal tulnud Karl XII Pärnust, üks tema kindralidest langenud Huljal; Järva ja Viru piiskopi vahel olnud sõda, Järva piiskop saanud samas haavata; pulmade ajal lainud peigmehe hobune lõhkuma, pruut saanud selisel kohal surma. Kõltsitõbedase Eisu küla kivirist tähistavat paika, kus kaks pulmarongi vastakuti settunud ja üks peigmees taplusel tagajärjel langenud. Peale kahe eespool nimetatut on rajoonis teada veel kolm kiviristi: massiivne 1,3 m kõrgune kivirist Põdrangu pargist 300 meetrit Jämsalu poole, väiksemamööduline Vajangu koo-

li väravas ja toredakujuline kivirist Aavere külas Aavere—Järsi tee ääres.

Kunagi olnud Tapa—Ilumäel kaks kiviristi, mis tähistanud Rootsi kindralite haudu. Üks ristide oli veel sajandi algul alles (vt. «Kodu» 1909, lk. 277). Avanuduse mõisa põllult kadus kivirist neljakümnendate aastate lõpul. Seegi olevat tähistanud mingi lahingu ajal langenud väeõhema hauda. Inju külas Tipneri talu põllul oli kivirist, mis olla püstitatud kahe pulmarongi võitluses langenud peigmehe ja pruudi mälestuseks. Karitsa külas Tabani talu põllult tuli eelmise sajandi lõpul kündmisega maa seest välja kirjadega kivirist. Ka Kõltsi jaama lähedal ja Rakvere Paalermos olnud kiviristid. Viimase alla olevat maetud 1851.—1855. aastatel tüüfusesse surnud vene sõdurid.

Kuigi kiviriste pole meie territooriumil põhjalikult uuritud, on üsna tõenäoline, et need tähistavad keskaegsete kindralimistute asukohti. Väga vajalik oleks iga teade rahvapõlvkonnas säilinud või hävinud kiviristide asukohast ja muudest tähtsustest, et need tähistavad asukohti riikliku kaitse alla võtta.

H. JOOKS

ÜKS VIRU-NIGULA KIVIRISTE
Autori-fotod